

R. PRAŽÁK (BRNO)

SÁNDOR PETŐFI A RUSKÁ, UKRAJINSKÁ I SOVĚTSKÁ LITERATURA

Ve svém vystoupení bych chtěl hovořit k úvodnímu referátu doc. Mikuláška, který nejobsáhleji nastínil široký půdorys této vědecké konference, věnované významným jubileím dvou velikánů sovětské kultury Vladimíra Majakovského a Anatolije Vasiljeviče Lunačarského. Téma konference Literatura — Umění — Revoluce, jež tak výstižně ohraničují tato dvě velká jména, je ovšem tématem, jež připomíná všechny významné tvůrčí osobnosti světové kultury, které své dílo úzce sepjaly s cestou pokroku a revoluce. Náležel k nim i největší maďarský básník Sándor Petőfi, jehož stopadesáté výročí narození nedávno vzpomínal celý kulturní svět. Mezi těmi, kdo se zvláště vřele přihlásili k jeho odkazu, byli nejčelnější představitelé sovětské kultury, zástupci země, která vydala v době své existence Petőfiho dílo v obrovském nákladu téměř jednoho miliónu svazků, země, kde se Petőfiho jméno stalo synonymem lidského pokroku a světové revoluce. Je příznačné, že prvním ruským překladatelem Petőfiho básní v padesátých letech 19. století byl blízký spolupracovník Někrasovova a Černyševského Sovremennika Michail Larionovič Michajlov, skvělý ruský tlumočník Heinův, jehož překlady ještě ve dvacátých letech našeho století vysoce hodnotil sám Alexander Blok. Michajlov se za svého pobytu v Paříži a Londýně seznámil s Alexandrem Gercenem, který udržoval velmi úzké styky s maďarskými revolučními emigranty, a ve svém Kolokolu věnoval značnou pozornost také maďarské revoluci z let 1848—1849.¹⁾ Je zcela dobře možné, že právě z Kolokolu čerpala naše dělnická Budoucnost materiál pro svůj seriál článků o maďarské revoluci, uveřejněný tam r. 1880. V Budoucnosti otiskl roku 1887 neznámý autor, s největší pravděpodobností Josef Boleslav Pecka, i článek o Petőfim, nazvaný příznačně *Básník proletáře*.²⁾ Jako velkého lidového básníka oceňoval Petőfiho také známý ukrajinský revoluční demokrat Ivan Franko, který měl v úmyslu napsat v devadesátých letech 19. století obsáhlejší studii o maďarské revoluci, o níž se zmiňoval ve své korespondenci se zakladatelem Slovanského přehledu Adolfem Černým, dochované v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově, a kde psal mimo jiné o pozitivním ohlasu této významné revoluční události na Ukra-

jině a připomínal tu jméno známého vůdce ukrajinských rolníků Lukjana Kobylci, proslulého svými sympatiemi k maďarské revoluci.³⁾ Ruské překlady Petěfiho básní, jež zahájil vedle Michajlova v r. 1857 V. Benedikt a na něž navázali N. Aksakov, O. Michajlova a N. Novič, se uplatnily po četných publikacích časopiseckých zvláště v Novičově antologii *Madjarskije poety*, vydané roku 1897 v Petrohradě.

Petěfiho jméno se objevilo v ruském tisku poprvé v Otěčestvěnných zapiskach v roce 1853 a pak se o něm psalo podrobněji i v známém národnicky orientovaném časopise Russkoje slovo v roce 1861. Přítel Dobroljubovův, známý ruský balkanista Spiridon Nikolajevič Palauzov, zde uveřejnil poměrně rozsáhlý básníkův životopis, v němž pojal Petěfiho jako představitele nového umění buržoazního typu a ideového odpůrce habsburského absolutismu. K Petěfiho umění se pak v Rusku obraceli revolučně orientovaní autoři, jakým byl např. vyhnanstvím postižený petraševce A. N. Pleščejev či radikální básnířka O. Čjumina, později zvolená v Budapešti čestnou členkou Petěfiho společnosti. Četné styčné rysy nacházíme v tomto období i mezi poesii Petěfiho a Někrasova; ať už to byl obdiv k prvním železnicím či politické zdůraznění tzv. občanské poesie a její širší společenské odpovědnosti. Petěfiho vliv v ruské poesii v období carismu vrcholil pak v revolučních letech 1905—1907. Proto také Olga Čjumina ve svých revolučních verších připomíná tehdy jednu ze základních myšlenek Petěfiho básně Z jediné myšlenky mám strach:

„Padnout na bojišti
je výsadou vyvolených,
jim patří vděčnost lidu,
jejich je nesmrtelnost.“⁴⁾

Současná sovětská srovnávací literární věda nachází v díle Petěfiho neobyčejně blízké, styčné rysy s dílem ukrajinského klasika Tarase Hryhorevyče Ševčenkova. Nachází v jejich dílech nový revolučně podložený demokraticismus, všeobšáhlu kritiku feudální společnosti, opření o lidové folklórní tradice a sěpětí s živým lidovým jazykem i snahu hovořit k co největšímu počtu čtenářů, a pomocí literatury vtáhnout lid do aktivního politického dění. V tomto smyslu a v úplnosti všech těchto složek je Petěfiho poezie opravdu bližší poezii Ševčenkově než dříve připomínaným Petěfiho vzorům Heinemu a Bérangerovi.⁵⁾

První marxistické ocenění Petěfiho života a díla ve světovém měřítku přináší vůdčí literární teoretik a kulturní kritik mladého sovětského státu Anatolij Vasiljevič Lunačarskij v pronikavé analýze Petěfiho tvorby ve dvacátých letech, kde označil Petěfiho památným přídomek „bolševik své doby“ a prohlásil jeho tvorbu za typický produkt revolučně demokratických snah.⁶⁾ Z iniciativy Lunačarského vyšel také první ruský sovětský výbor Petěfiho veršů v roce 1925⁷⁾ a ještě před druhou světovou

válkou vyšly první Petőfiho překlady do ukrajinštiny z dílny L e o n i d a P e r v o m a j s k é h o, pro jehož tvorbu znamenal Petőfi neobyčejně mnoho. Sám Pervomajskij o tom praví: „Když jsem se poprvé setkal s Petőfiho poezií, bylo mně dvacet let. Dostalo se mi později mnoha básnických podnětů, i takových, které se hlouběji a významněji dotkly mé vlastní práce. Ale o Petőfiho poezii nedokáži hovořit jako o jednom z podnětů. Tato poezie se vsála do mého života jako jeho základní a neoddelitelný prvek, jako vzduch, voda a chléb“ . . . „Někdy mám takový pocit“ — říká Pervomajskij o Petőfim dále — „jako by vlastně byl ukrajinským básníkem a já mu jenom vrátil jeho skutečný jazyk, a tím ho učinil srozumitelnějším miliónům, jeho lidovost je tak příbuzná těm největším velikánům ukrajinské poezie, že nic nestojí v cestě jeho pochopení.“⁸⁾

Ještě ve dvacátých letech vyšly ruské překlady Petőfiho básní v řadě antologií maďarské revoluční poezie, jež zahájila antologie tehdejšího předního sovětského znalce maďarské literatury J a n a M a t ě j k y (snad českého původu) *Vengerskaja revoljucionnaja poezija* (Moskva—Leningrad 1925), kde čteme překlady nejvýznačnějších Petőfiho revolučních básní *Piseň vlků, Piseň psů, Maďarský šlechtic, Republika, Z jediné myšlenky mám strach, Lid, Piseň národa, Magnátům, Proti králům, Na šibenici s králi, Rakousko* aj. Hlavní překladatel tohoto výboru S. S. Z a j a i c k i j se podílel spolu s L. E. O s t r o u m o v e m i na G r o s s m a n o v ě antologii *Revoljucionnaja poezija na zapade*, vydané v Moskvě roku 1927, a sám pak i na antologii *Revoljucionnaja poezija zapada 19. veka*, uvedené předmluvou A. V. L u n a č a r s k é h o, které všechny obsahovaly rovněž některé známé Petőfiho básně.⁹⁾

L u n a č a r s k i j napomáhal při jeho vstupu do sovětské literatury také významnému maďarskému komunistickému emigrantu A n t a l u H i d a s o v i (naroz. 19. 12. 1899), který žil v Sovětském svazu až do roku 1959 a přičinil se tu podnětným způsobem také o šíření maďarské revoluční poezie, zvláště díla Sándora Petőfiho, v sovětské společnosti. Lunačarskij uvedl předmluvou ruský překlad Hidasových básní *Vengrija likujet* (Moskva—Leningrad 1930), jež vyšly v populární edici „Zemlja i fabrika“, která měla za úkol zprostředkovat významné literární hodnoty především sovětským dělníkům a rolníkům a byla tak důležitým nástrojem sovětské kulturní revoluce. V roce 1933 vycházejí v SSSR v ruském překladu i Hidasovy vybrané verše (*Izbrannyje stichi*, Moskva 1933) a v roce 1935 pak jeho první stručná biografie Petőfiho, dodnes nejobsáhlejší marxistický nástin Petőfiho života a díla v ruštině. Na popularizaci Petőfiho díla v SSSR se podílela jako překladatelka i Hidasova manželka A g n e s K ú n o v á, dcera pověstného vůdce Maďarské republiky rad Bély Kúna, vystupující pod literárním pseudonymem A n n a K r a s n o v a.¹⁰⁾

Je příznačné, že opravdu velký a všeobsáhlý kult Petőfiho poezie v Sovětském svazu založila Velká vlastenecká válka, kdy tam vycházejí dva velké ruské výbory z Petőfiho díla. Po válce jsou kromě desítky dalších ruských

knižních výborů Petěfiho vydány v SSSR i výbory ukrajinské, gruzinské, arménské, estonské, litevské, moldavské a jiné. Mezi překladateli Petěfiho básní se objevují taková jména jako Leonid Martynov, Nikolaj Tichonov, Boris Pasternak, Vilgelm Levik a další a v letech 1952—1953 vychází ruský dokonce rozsáhlý čtyřsvazkový výbor Petěfiho díla, který je pořízen kolektivem překladatelů, mezi nimiž má lví podíl Leonid Martynov, přímo z maďarštiny za pomoci Ágnes Kúnové a Antala Hidase.¹¹⁾

Dostávám se k závěru svého příspěvku, věnovanému ruské, ukrajinské i novější sovětské recepci Petěfiho díla. Když počátkem r. 1973 vydal maďarský časopis Kortárs (česky Současník, symbolicky nazvaný podle Někrasova a Černyševského Sovremennika) nejrůznější překlady pověstné Petěfiho básně *Z jediné myšlenky mám strach*, kde Petěfi alegoricky předjímá svou vlastní smrt a rozvíjí velkolepou vizi světové revoluce, nechyběly tu překlad ruský, ukrajinský, ba ani český, a přece jeden překlad této básně mně tam chyběl, kongeniální překlad Jana Nerudy, který se tolik zasloužil o poznání Petěfiho díla u nás, a svým přetlumočením této Petěfiho básně mu vystavěl trvalý pomník u českých čtenářů. Nerudův překlad této básně pěkně vystihuje základní revoluční smysl Petěfiho poezie a vyjadřuje výrazně i poslání této konference. Poslyšte jej na závěr mého příspěvku:

„Jha syt až každý národ zotročilý
s jinými spojen k boji ven popílí,
tvář rudá, prapor rudý rozepjatý,
a na něm svaté heslo, nápis zlatý:
»Pro lidstva svobodu!«
a v letmém pochodu
to heslo zazní v západ od východu
a tyrany též seštvě v brannou shodu,
pak chci též padnout sám
a na bojišti tam
nechť mladé srdce mé se vykrvácí,
a šepot ten nechť zajde v hlomozu
trub, mečů, střel a smrtných povozů.
A nad mou mrtvolou
nechť kvapí oř mne drtě nohou svou,
jen k vítězství když dobytému letí;
tam nechte mne, až právo svět zasvětí,
a kosti mé seberte vy jen,
až přijde velký pohřbívání den,
kdy slavně s truchlým zpěvem nešeným
a smutku práporem ověšeným
lid potáhne, by v hloubku, v chladnou zemi,
v hrob společný skryl hrdin zástup němý,
jež volně shrnula smrt rozepjatá,
to pro tebe, svobodo lidstva svatá!“¹²⁾

POZNÁMKY

¹⁾ Srov. o tom zejména János Váradi-Sternberg a Vera Vaszócsiková, *Petőfi Sándor költészetének első orosz tolmácsolója, Mihail Mihajlov és a magyarok* (První ruský tlumočnick poesie Sándora Petőfiho Michail Michajlov a Maďaři), *Filológiai Közlöny* 16, Budapest 1970, č. 3—4, 481—487.

²⁾ *Budoucnost* 1877, č. 20 z 25. X. a č. 21 z 14. XI. Seriál článků o maďarské revoluci viz tamtéž roč. 1880, čísla ze 14. a 28. IV. a 12. V. 1880.

³⁾ Viz A. Gidaš, *Petőfi 1823—1849*, 2. vyd., Moskva 1950, 364.

⁴⁾ K ohlasu díla Petőfiho mezi Rusy a Ukrajinci srov. z novější literatury zejména příslušné partie knihy Jánosa Váradiho-Sternberga, *Utak, találkozások emberek. Írások az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokról* (Cesty, setkání, lidé. Studie o rusko-maďarských a ukrajinsko-maďarských stycích), Uzshorod—Budapest 1974, a článek A. Gerskovicse, *Petőfi és Oroszország*, (P. a Rusko), *Irodalomtörténeti Közlemények* 79, Bp. 1975, č. 5—6, 667—674.

⁵⁾ Srov. např. příspěvek Kiry Sachové v časopise *Irodalomtörténet* 55. Budapest 1973, č. 1, 126—133, a její stať *Petőfi és Sevcsenko* (P. a Š.), *Irodalomtörténet* 77, Budapest 1973, č. 1, 84—93.

⁶⁾ Viz stať A. V. Lunačarského, *Aleksandr Petefi*, *Krasnaja Niva* 1923, č. 12, 20—21, a *Aleksandr Petefi, Oktjabr* 1925, č. 2, 132—140.

⁷⁾ *Aleksandr Petefi, Izbrannye stichotvorenija*, Moskva—Leningrad 1925; s předmluvou A. V. Lunačarského.

⁸⁾ Tato slova *Pervomajského* uvádím podle jeho osobního vyznání, uveřejněného maďarsky v slavnostním petőfiiovském čísle maďarského časopisu *Irodalomtörténet* 55, Budapest 1973, č. 1, 108—109.

⁹⁾ Srov. k tomu Ferenc Botka, *Magyar szocialista irodalom oroszul* (Maďarská socialistická literatura rusky) 1921—1945, Budapest 1972, 3n.

¹⁰⁾ Viz tamtéž, 57n.

¹¹⁾ Srov. k tomu *Magyar irodalmi lexikon II*, Budapest 1965, 476—496, a příspěvek Kiry Šachové, zmíněný v poznámce 5.

¹²⁾ K Petőfiho ohlasu u nás srov. z poslední doby mé příspěvky *Petőfi a Neruda*, *Tvorba* č. 1 z 3. I. 1973, 7; *Petőfi a česká literatura, Život a díelo Sándora Petőfiho a Imre Madácha*. Zborník z konferencie pri 150. výročí narodenia básnikov, Bratislava 1973, 73—91; *Petőfi és Jan Neruda* (Petőfi a Jan Neruda), *Magyar Hírlap* 12. 3. 1973; *Petőfi és a cseh haladó mozgalmak* (Petőfi a česká pokroková hnutí), *Hét* 18, Bratislava 1973, č. 7 z 16. II. 1973, 10. Bibliograficky zachycuje překlady Petőfiho do češtiny a slovenštiny a naši petőfiiovskou literaturu Věra Chvalovská, Sándor Petőfi. Bibliografie jeho českých a slovenských překladů a článků a jeho díle na základě fondů Národní knihovny v Praze, Praha 1973, 30 stran.

**ШАНДОР ПЕТЕФИ И РУССКАЯ,
УКРАИНСКАЯ И СОВЕТСКАЯ ЛИТЕРАТУРА**

В статье говорится о заимствовании литературного наследия Ш. Петефи в русской и украинской культуре 19-го и начала 20-го вв. и, в частности, о влиянии его произведений на русскую и украинскую литературу того времени, что проявилось, в особенности, в творчестве М. Л. Михайлова, И. Франко, О. Чюминой и др. Главное внимание автор статьи уделяет заимствованию произведений Ш. Петефи в условиях развивающейся советской культуры. Выдающуюся роль сыграл при этом в первую очередь А. В. Луначарский, назвавший Петефи большевиком своего времени, и одновременно и замечательные переводчики из венгерского на русский, украинский и другие языки СССР, как, например, Л. Мартынов, Л. Первомайский и другие.